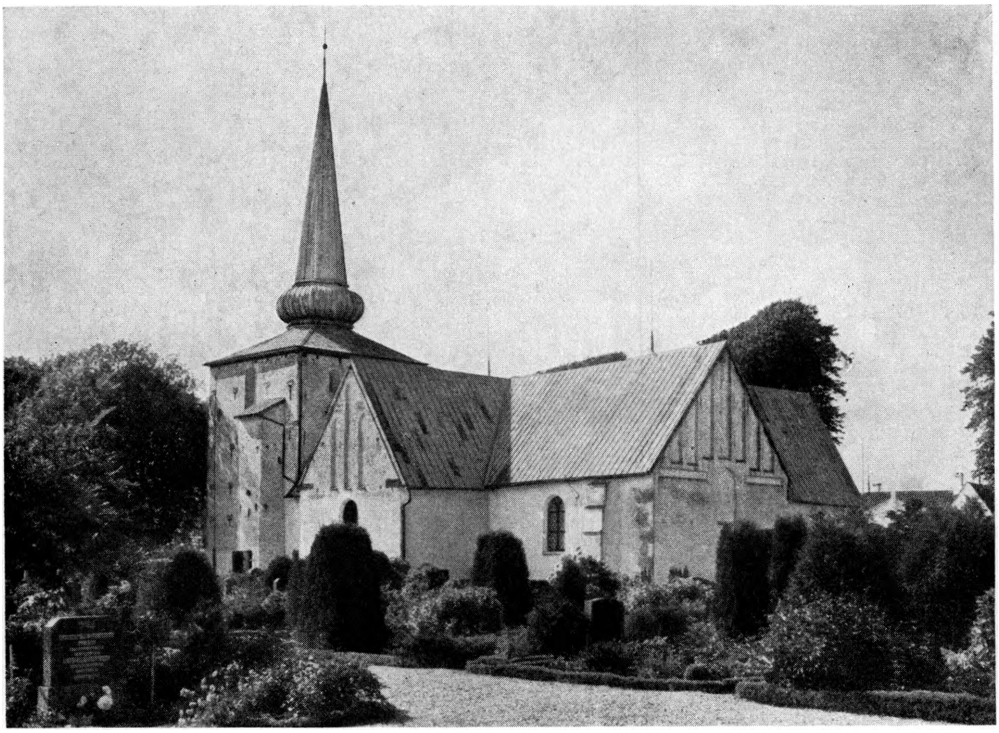

E. M. 1952

Fig. 1. Vilstrup. Ydre, set fra sydøst.

VILSTRUP KIRKE

HADERSLEV HERRED

Kirken, der måske var viet *S. Andreas* (sml. prædikestol), var i 1400tallet annekteret et af præbenderne i Slesvig domkapitel[1], en forbindelse der ifølge »et gammelt domkapitelsregister«[2] allerede fandtes 1357. Kapitlet har da muligvis haft patronatsretten, men måtte dog stadig betale et cathedraticum på 24 sk. til bispen, der muligvis oprindelig har været kirkens patron, selv om kongeslægten efter kong Valdemars jordebog II, 74, ejede en mk. guld i sognet. Den omstændighed, at en 1482 død kantor ved kollegiatkapitlet i Haderslev tillige var præst i Vilstrup[3], beviser ikke, at kirken var overgået til dette kapitel. Domkapitlet kan nemlig meget vel have indsat kantoren som præst for at hjælpe ham økonomisk, thi synderlig velstående var kapitlet i Haderslev ikke. Ved reformationen blev kirken hertugelig (jfr. Aller p. 258) og gik efter hertug Hans' død 1580 over til kongen, der efterhånden besatte embedet direkte gennem tyske kancelli.

Kirken ligger på et ret fladt terræn, lidt nordvestligt i sognet og midt mellem byerne Nørre- og Sønder-Vilstrup. Kirkegården, som sidst er udvidet 1870 og 1911[4], hegnes af kløvstensdiger; i vest er der køreport flankeret af fodgængerlåger og i nord, nordøst og sydvest låger, alle mellem stenpiller og med støbe-

jernsfløje fra 1839—40[5] og 1843—44 (rgsk.). Tre bomme med jernkæder til kirkeportene anskaffedes 1668, og 1780 nævnes de nyopmurede porte (rgsk.).

En †*kirkerist* anskaffedes 1651 (rgsk.).

Kirkestalden lå i eller tæt op til kirkegårdsdiget i syd, således at den måtte nedrives i forbindelse med udvidelsen 1870[6]; den nuværende stald vest for kirkegården er opført 1915[7].

Bygningen er en korskirke, der består af romansk skib og fire gotiske tilbygninger, korsarme, østforlængelse og tårn i vest, samt et våbenhus i vest fra 1840, der har afløst et ældre i syd. Kirken har lille afvigelse til syd.

Den romanske bygning, hvoraf kun skibet er bevaret, har sikkert helt igennem været af *granitkvadre* udvendig og af *rå kamp* indvendig; skibets murværk er så stærkt omsat i gotisk tid og senere, at alle sikre spor efter oprindelige enkeltheder er udslettet; murene hviler på en usædvanlig kraftig, fremspringende skråkantsokkel (sml. p. 257 nr. 15), men også den er omsat; muligvis er dog den vestre sokkelsten ved kvindedøren endnu på plads, og.her løber skråkanten af mod en retkantet klods; to tilsvarende sokkelsten, der er genanvendt under søndre korsarm, stammer måske fra mandsdøren, thi på det sted, hvor denne skal søges, er der et spring i soklen, som netop svarer til de to sokkelstens længde plus en dørbredde. Fra samme dør stammer muligvis en tagformet overligger, der nu anvendes som trinsten til det gotiske trappehus; overliggerens højde er 27—52 cm, dens nuværende længde 115, men den er afhugget i den ene ende og har antagelig været ca. 140 cm; tykkelsen er ialt 22 cm, men mindre i underkanten, fordi der her er en 7 cm dyb fals (døranslag).

Indvendig, i den vestre del af skibets sydvæg, sad tidligere en *romansk billedkvader* (fig. 3), som nu er anbragt over døren til sakristiet; kvaderen er 50 cm bred, 48 høj, og midt på den er der i relief afbildet et 22 cm langt skib med høj for- og bagstavn og en kraftig styreåre på siden.

Ændringer og tilføjelser. Endnu mens det romanske kor stod og antagelig i begyndelsen af 1400-tallet, fik *skibet tre krydshvælvinger,* der i øst hviler på retkantede helstenspiller og ellers på falsede væg- og hjørnepiller, helstens gjord- og skjoldbuer og afrundede halvstensribber med skarp ryg, som mødes omkring en rund slutsten; på oversiden er hvælvene noget indskårne over ribberne, og skifterne falder mod kappernes isselinie.

Alle tilbygningerne er af munkesten i munkeskifte, men iblandet materialer fra den romanske bygning, i sakristiet krumhugne kvadre fra korbuen. *Søndre korsarm*[8] er sikkert den ældste af tilbygningerne og omtrent samtidig med skibets hvælv; den har ret tykke mure, og i øst er der et oprindeligt, lavt og spidsbuet vindue, som er tilmuret i ydre murflugt. Flankemurene har savskifte, og i taggavlens fodlinie er der et lignende vindue, som nu brydes af et moderne; herover er der tre spidsbuede højblændinger, som hver krones af to stumper

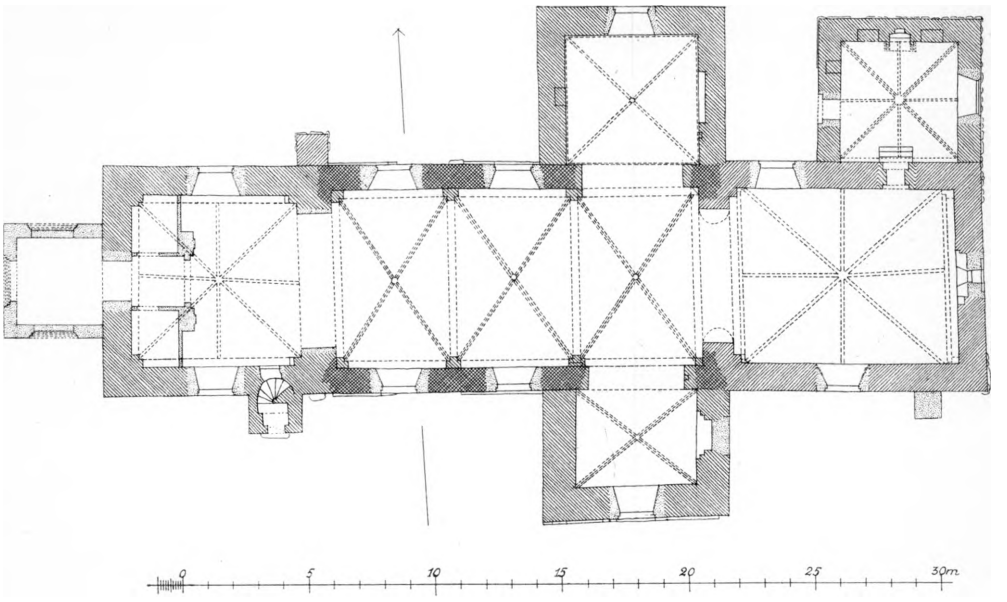
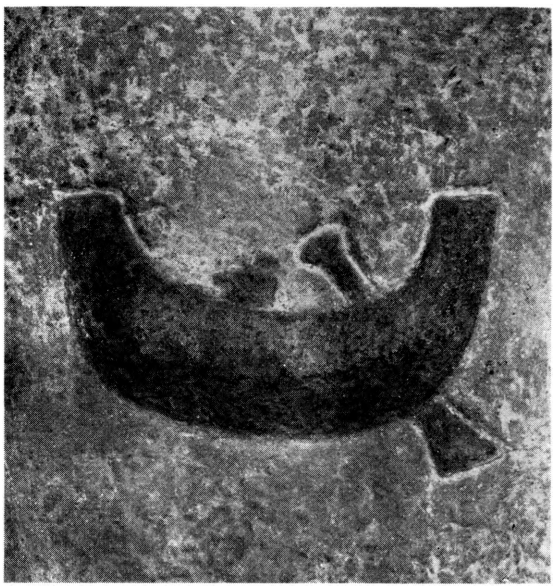

Fig. 2. Vilstrup. Plan. 1:300. Målt af El. M. 1952.

savskifte. Det indre står i forbindelse med skibet gennem en rundbuet arkade, i hvis østvange der findes en lille gemmeniche, og det har en i murene indbygget hvælving med ribber og slutsten som skibets.

Nordre korsarm[8]*,* der formodentlig kun er lidt yngre end søndre, har i nord haft et bredt, spidsbuet vindue med prydskifte af løbere. Taggavlen (fig. 4) har lige over fodlinien et blændingsbånd mellem savskifter, derover to cirkelblændinger og en retkantet, korsdelt blænding og øverst en lille, fladbuet glug.
I østvæggen er der en stor, spidsbuet og en lille, kvadratisk blænding, i vestvæggen en fladbuet, og rummet, der har spidsbuet arkade til skibet, dækkes af en samtidig krydshvælving med et retkantet, svagt udkraget skifte i kappernes fødselslinie, kvartstensribber og rund slutsten; kapperne er mere indskåret på oversiden end i søndre korsarm og skibet.

Østforlængelsen, der o. 1450—1500 afløste det romanske kor, har i syd og øst haft et bredt, falset vindue med meget høj fladbue, men begge er næsten helt omdannede ved indhugning af yngre vinduer; under det østre er der en mærkelig fladbuet, nu tilgitret åbning, som sidder i et stykke uregelmæssigt murværk, der i modsætning til resten af gavlen er uden syld; man kan ikke udelukke den mulighed, at dette stykke murværk med den nævnte åbning kan stamme fra en †bygning, som har været rejst op mod det romanske kors gavl, en korforlængelse eller måske snarere et sakristi. Østforlængelsens taggavl har i fodlinien et blændingsbånd, som i alt fald nu brydes af et vindue, og herover syv højblændinger flankeret af to cirkelblændinger; de tre midterste har højere

P. N. 1923

Fig. 3. Vilstrup. Romansk billedkvader med skib (p. 378).

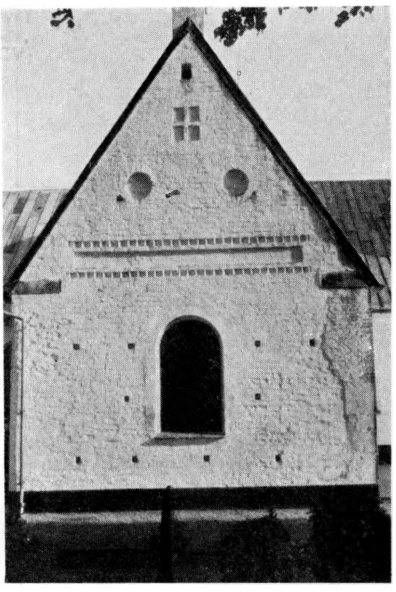
liggende sål end de øvrige, og alle blændingsafslutningerne er afskåret sammen med kamtakkerne, men det ses endnu, at de seks yderblændingers stik har været tvedelte over småkonsoller, som nederst har en sten med rundstav i underkanten; midtblændingen er opdelt i højden, idet der omtrent i totrediedels højde og i blændingens halve dybde er indskudt tvillingspidsbuer og derover en lille cirkelglug. Det indre dækkes af een stor, ottedelt krydshvælving, der har falsede skjoldbuer i øst og vest. I forbindelse med østforlængelsens opførelse, men efter at den var blevet overhvælvet, nedreves den romanske triumfmur, og i stedet opførtes en spidsbuet arkade, der er yderst mærkelig, fordi arkadens »stik« er udformet som en nord-sydgående tøndehvælving.

Sakristiet er omtrent samtidigt med forlængelsen og opført efter triumfbuens nedrivning; gavlen har båndblænding i fodlinien og derover to fladbuede, lige høje blændinger flankeret af to trekantede. I det indre har gavlvæggen en kamin (kappen er nyopført ved sidste restaurering) flankeret af to fladbuede skabsnicher, og en lignende findes i vestvæggen; dør og vindue er nyere. Hvælvingen er ottedelt med skjoldbue mod koret; diagonalribberne har profil som skibets, de øvrige er kvartsten tykke og retkantede.

Det med skibet jævnbrede *tårn,* der muligvis er ældre end østforlængelsen, virker lavt og undersætsigt trods sit slanke løgspir. Tårnet har da også været langt højere; undersøgelseskommissionen fra 1711 angiver selve murhøjden til 38 alen (rtk.), og i et brev forfattet af 12 sognemænd ca. 1717[9] hedder det, at »ungefehr for en 40 årstid siden slog torden og lynild ned i vores kirketårn, som er det højeste tårn i Haderslev amt, ja, vel 100 alne højt, og ganske forbrændte den vestre side på tårnet«; sognemændenes opgivelse er muligvis lidt overdrevet, men tårn og spir har været meget høje, thi i præsteindberetningen til Thurah 1754 siges, at det 80 alen høje, spåntækte spir for seks år siden blev gjort 20 alen lavere og tækket med bly. Tårnets syd- og vestmur er meget stærkt fornyede, og der er ingen oprindelige vinduer i tårnrummet; i dets tre frie vægge er der store, skjoldbuelignende vægblændinger, der har dannet eller

skullet danne vederlag for den oprindelige hvælving[10]; den spidsbuede arkade til skibet blev udvidet 1939—40, og samtidig blev tårnrummet overhvælvet. Det med tårnet samtidige trappehus i syd har fladbuet under- og overdør (døren fra tårnrum til trappe er senere brudt), bindermuret skakt, tyk, rund spindel og loft af udkragede, lige binderstik.

Det nuværende klokkestokværk har i øst og nord to fladbuede, falsede glamhuller og i syd et nyere, rundbuet; i murkronen er der en række bomhuller. Det ifølge ovenstående usædvanlig høje tårn har krævet store vedligeholdelsesarbejder; af de ældste regnskabsbelagte arbejder fra 1585 og 1602 omfattede det sidste murværket, mens et i 1666 gjaldt spirets spåntækning (rgsk.); o. 1700 havde kirken anselige, uspecificerede reparationsomkostninger (rgsk.), hvoraf en del ifølge sognemændenes brev må være gået til tårnet. Initialerne H M Z (hr. Matthias Zoëga, sognepræst) på sydmurens jernankre er sikkert en mindelse om den 1725 stedfundne hovedreparation af syd- og vestsiden, ligesom årstallet 1799 på vestsidens ankre må hentyde til den i regnskaberne under 1797 nævnte forestående reparation. Det blyklædte løgspir stammer sikkert fra den i præsteindberetningen 1754 nævnte afkortning (o. 1748) af det ældre spir[11], hvis form er ukendt. På spirets nordvestside er der en blytavle med C H C (Claus Heinrich Clausen, sognepræst), P B S og I H S (kirkeværger) 1773, og på dets sydøstside en plade fra 1761 med de samme kirkeværgers initialer.

E. M. 1952
Fig. 4. Vilstrup. Nordre korsarm (p. 379).

Våbenhuset mod tårnets vestmur er opført 1838 af snedkermester Josua Petersen, Haderslev (rgsk.) efter en tegning, der formentlig er udarbejdet af bygningsinspektør Meyer[12]. Dørene i syd og nord er tilmurede.

Et sikkert gotisk †*våbenhus* foran skibets syddør blev nedrevet 1838, og materialet »banede granitsten og store mursten« benyttedes til det nye våbenhus[12]. 1711 var bygningen tækket med spån og fjælle (rtk.).

Om en eventuel †tilbygning øst for det romanske kor, se under østforlængelsen, p. 379.

Tagværkerne over korsarme, østforlængelse og sakristi er af eg og samtidige med murene; de har alle to lag hanebånd, som for korsarmenes vedkommende er ophængt på midten i et trækbånd, og nummereringer, som enten består af øksehugne streger og firkantstik eller øksehugne streger og huljernsstreger.

Det underste hanebåndslag i østforlængelsen blev fjernet ved hvælvslagningen. Skibets stærkt fornyede tagværk har næppe skilt sig meget ud fra østforlængelsens. Fælles for disse tagværker er det meget spinkle og relativt dårligt hugne tømmer. Spirets egetømmer derimod er svært og fuldkantet; det er genanvendt og stammer antagelig fra det ældre spir; en del af en konge ligger nu som bjælke i tårnet.

Kirken står hvidkalket med sorttjæret sokkel; skibets nordside har en kraftig, nyere gesims, men ellers er der benyttet sugfjæl. De åbne vinduer har rundbuede støbejernsrammer fra 1858[13], våbenhuset har tegltag af blådampede sten, og de øvrige tage er blytækte; på østforlængelsens sydside er der en blyplade med initialerne H M D H (hr. Matthias Dürhoff), PBS og IHS (kirkeværger, sml. spiret) samt årstallet 1762; dette findes tillige på forlængelsens sydmur, hvor det er formet i mursten og nu delvis dækket af en moderne støttepille. Kirkens sidste hovedrestaurering fandt sted 1939—40 (H. Lønborg-Jensen).

På trappehuset er der en *solskive* fra 1838, leveret af guldsmed I. H. Hartmann, Haderslev[12]. En ældre, der blev indkøbt og malet 1670, renoveredes 1732 (rgsk.).

Vindfløjen på spiret, leveret 1886 af smed P. Schmidt[14], har ligeledes afløst en ældre, som nævnes 1826[12].

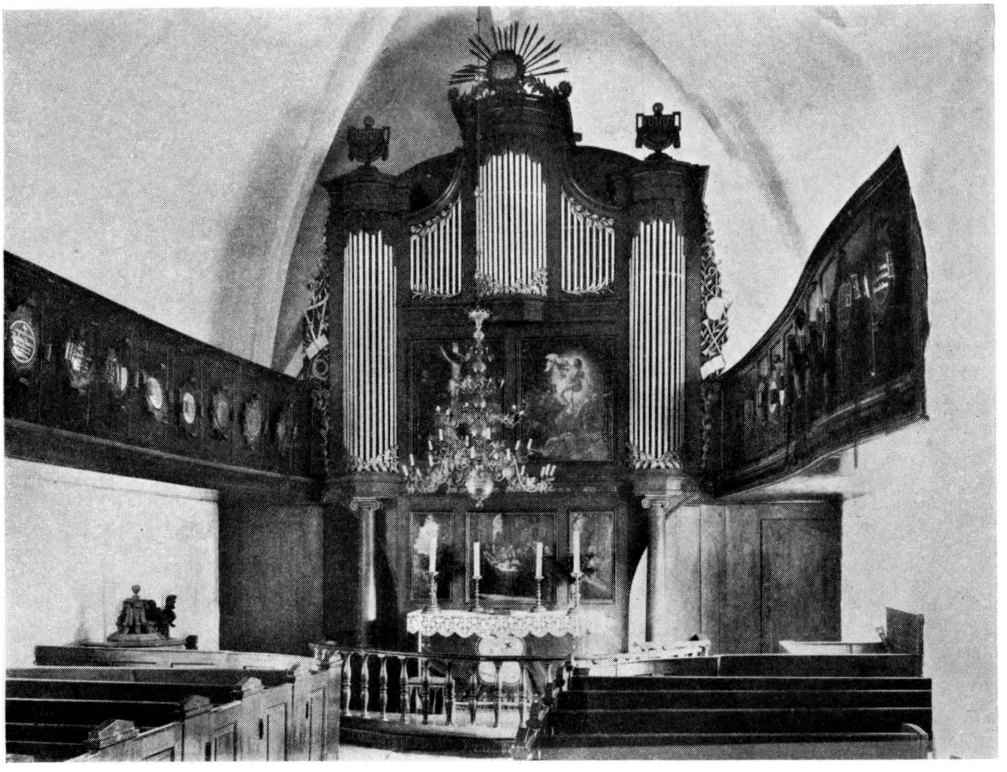
INVENTAR

Ved hovedrestaureringen 1939—40 (arkitekt: Lønborg-Jensen) omkalfatredes inventaret i kirken. Altertavle og orgel, der var forenet i en smuk empireopbygning (sml. fig.5), adskiltes, og orglet flyttedes ned i vestenden tilligemed de tilhørende, svungne pulpiturer; de gamle, enkle stolestader med lave trekantgavle og dørene, der havde bidraget til at give rummet et samhørende og sluttet udseende, kasseredes. Prædikestolen, der havde plads på nordvæggen, flyttedes over i syd på det østlige hjørne af korsarmen.

Alterbordet består af et glat panel, samtidigt med altertavlen.

Alterklæde, rødt, med indsat firpas, hvori broderet gudslam, købt 1897 hos diakonisserne i Flensborg[7].

Altertavle fra 1939—40, skåret i simili-barok af arbejdsløse billedskærere i København under ledelse af Lønborg-Jensen. På den høje predellas fremspring står de fire evangelister som atlanter (deres tegn er skåret på konsollerne), storstykkets to felter deles og flankeres af korintiske søjler, vingerne er gennembrudte, og topstykket krones af Kristus med sejrsfanen[15]. I felterne er indsat fem malerier fra den tidligere alter-orgelopbygning, ifølge Haupt I, 383, »Jes Jessen fecit Apenradensis 1803« (signaturen findes muligvis bag på eet af

P. N. 1923

Fig. 5. Vilstrup. Indre, set mod øst, før restaureringen.

billederne, men bagsiden skjules nu af brædder), øverst: krucifiksgruppe og opstandelsen, nederst: dåben, nadveren og Gethsemane, glansfuldt ferniserede, uselvstændige arbejder. Rammeværket er stafferet af maler Munk, Holbæk.

Den tidligere †*altertavle* var fra 1624 (præsteindb. 1754).

Altersølv. Kalk (fig .9), gotisk, fra begyndelsen af 1500'rne, med nyere bæger; fod og skaft svarende til Vonsbæk-kalkens (Haderslev hrd.). Foden er sekskantet med konkave sider over tilsvarende fodplade; standkanten har gennembrudte cirkler mellem krydslagte tidselgrene. På en af siderne en fastnittet krucifiksgruppe og langs randen graverede versaler: »Calix ecclesiæ Wilstorpianæ anno domini ...« (»Vilstrup kirkes kalk i herrens år ...«); årstallet er helt udslidt; ifølge præsteindberetningen til Thurah bar kalken årstallet 1603, mens Haupt p. 384 har læst 1605; men er dette tilfældet, må indskriften være senere tilsat. Muligvis har guldsmeden dette år leveret kirken en kalk, der, som det ofte er tilfældet, er samlet af dele fra ældre kalke. Skaftet er sekskantet med »minustegn« på hver side, og den fladrunde knop med opdrevne tunger, hvorpå ciselerede stavværksvinduer under firblad, synes ikke oprindelig gjort til denne kalk. Højt, nyere bæger. Den samlede højde nu 23 cm. Under

foden: ridset xxxiiij lot og senere: xxxiii ½. *Disk* med graveret cirkelkors og under bunden: 7 lod 2 ½ qtin samt utydeligt mestermærke, muligvis tre initialer, af hvilke de to sidste er K T.

Oblatæske (fig. 6), af drevet arbejde, fra slutningen af 1600'rne, oval, 11,2 × 9,8 cm, 3,7 cm hoj, med tungebuklet kant på låg og bund. Lågets billede viser en siddende mand i landskab med stort træ i forgrunden, og hinsides et vandløb(?) en ruin med rundbuet portal; i baggrunden bjerge. På siden en fortløbende billedrække, fra venstre mod højre: siddende mand i landskab med høje, tempelbygning med rundbuet portal flankeret af korintiske pilastre, landskab med sø, træer og flyvende fugle, ruin som før, kreneleret by- eller borgmur, og endelig kirke med tårn og langhus, meget skematisk. Under bunden graveret: MZ GZ og Augsburgs bymærke, en kolbeagtig plante hvori otte prikker samt mestermærket: HIS i rektangel med rundede hjørner, muligvis for Hans Jacob Schech, død 1692[16]; desuden en oldermandsranke.

Vinkande (fig. 8), købt 1818 hos guldsmed (Johan Adolf) Müller i Haderslev (rgsk.), 27 cm høj, cylindrisk krop på rund, opad tilspidsende fod med konkave sider, firkantet fodplade og retkantet hank, lågknoppen lodret riflet, kort næbtud; graverede borter med bølgelinier og fligede blade. Under bunden to gange mestermærket: IAM (Bøje p. 227). I inventariet 1776[17] omtales en
†flaske af tin med: »Willstrup Kirke-flaske 1762«; 1881 er den optaget på fortegnelsen over sager ude af brug; her opgives årstallet som 1785[18].

Sygekalk (fig. 7), 1785 (rgsk.), 11,5 cm høj, af almindelig barokform med midtdelt, riflet knop og sekstunget fod med fodplade; under denne to gange mestermærke for Tønderguldsmeden Peter Petersen (Bøje nr. 2852). *Disk* med graveret cirkelkors. *Oblatæsken* har dannet låg til den nu forsvundne vinflaske, der har været afpasset til at sætte ned i kalken.

Alterstager, to par, nogenlunde ens, med tre og to kugleled om midtdelt midtkugle, det ene par nøje lig bl.a. Steppings (p. 339), 40 cm høje med graverede, store skønskriftsbogstaver: »Willstrup Kirch 1725«, det andet, svarende bl.a. til Vedsteds stage fra 1750 (Gram hrd.), 35 cm høje, med indprikket kursiv: »Wilstrup Kirch 1747«. — 1724 blev kirkens stager stjålet (rgsk.). I inventariet 1776 omtales: en gammel lygte, når alterlysene skal tændes.

†*Messehagel,* anskaffet 1672, af fløjl og med guldsnore (rgsk.).

Brudekrone[19] (fig. 10), o. 1755—75, med rocaille-ornamenter, nitakket, hver tak bestående af et konveks, ovalt spejl flankeret af store, fligede akantusblade og kronet af »klokkeblomst«. Fortakken er højere og bredere end de øvrige og består af rocailler og gitterflettede bånd og herover et lille, kvadreret felt med midthuller; over takken en lukket krone med korsspir. Glat kronering med opdreven rand af runde bosser forneden. Tvm. 14 × 13 cm, højde ved almindelig tak 7,3. To gange mestermærke CH for Christian Pedersen Høv-

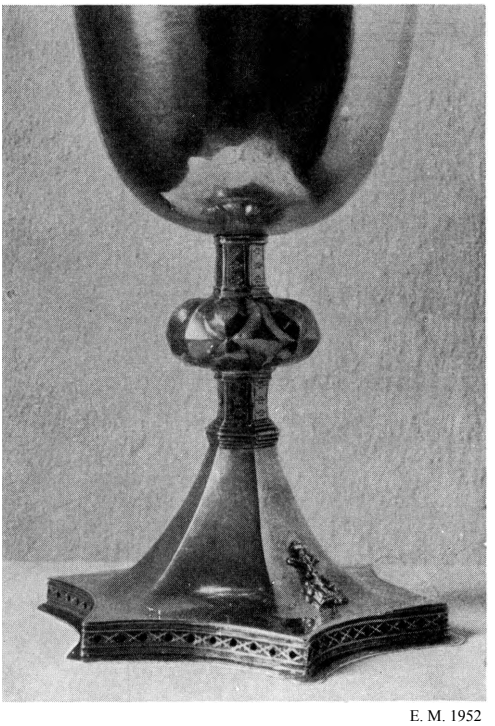
E. M. 1952

Fig. 6—7. Vilstrup. 6. Oblatæske (p. 384). 7. Sygekalk 1785 (p. 384).

E. M. 1952

Fig. 8. Vilstrup. Vinkande 1818 (p. 384).

E. M. 1952

Fig. 9. Vilstrup. Alterkalk (p. 383).

ring, der fra 1755 var guldsmed i Hobro og senere, fra 1767, i Randers (Bøje nr. 1739).

Moderne *alterskranke* med renæssancebalustre.

Døbefont (sml. fig. 15), romansk, af granit, svarende bl.a. til Bjerning (p. 322), men med en noget rigere ranke, 88 cm i tvm. Foden har ryggede hjørneknopper og Haderslevværkstedets vanlige enkle planter i buefelterne. På kummen rester af sort staffering som bundfarve, mens ranker og mundingsprofilen er stafferet som rødlig granit (Mackeprang: Døbefonte p. 328 ff.).

Dåbsfad og *-kande,* nyere, af plet. Inventariet 1776[17] nævner et †tinfad og et trælåg i form af en krone. Det sidste, en ganske lille *fontehimmel* (sml. fig. 5), med otte bøjler, som foroven ender i volutter og forneden i store akantusblade, er nu ophængt som lampe med en elektrisk pære i sakristiet. På undersiden er malet barokke blomster, bøjlerne er gulligt stafferede med uægte forgyldning.

†*Korgitter.* I Abildgaards dagbog 1775 p. 119 hedder det: »Over døren i gitterværket fra koret er både inden og uden i en sløjfe i træ udskåret: Andreas Boisen Kerksvar. Anno 1560. Magister Georgius Boetius pastor — huius loci et præpositus (»G. B. dette steds præst og provst«). Jes Raven Kerksvar 1560«. På gitteret fandtes endvidere et krucifiks (præsteindb. 1754) samt tre våben, sikkert præstens og de to kirkeværgers, det ene med en sort ravn i hvidt felt, de to andre næsten ens, vandret midtdelt, med røde og hvide skråstriber i øvre felt og fembladet blomst i nedre[20].

Korbuekrucifiks (fig. 11), fra slutningen af 1400'rne, måske tilhørende samme værkstedsgruppe som krucifikset i Egen (Als). Hovedet, med tovsnoet tornekrone, hælder mod højre, øjnene er lukkede, munden slap. Det bølgende hår falder ned bag ryggen, det korte, tvedelte fuldskæg er detailleret med små hulsnit. Armene, der muligvis er fornyede, er skråt strakte, fingrene krummede, brystkassen stærkt hvælvet med ribbensmarkering og skåret spydsår. Det smalle lændeklæde er blødt foldet med snip i venstre side og midtpå, de meget korte fødder svagt krydsede. Figuren er ca. 155 cm høj. Korset er nyt; det tidligere, der fandtes endnu 1923, havde glatte cirkelfelter med hjørneskiver, i den øvre INRI med (malede) versaler. Moderne staffering: grøn tornekrone, brunt hår og skæg, brunt lændeklæde, bleg karnation. Nu på væggen i nordre korsarm, 1776 »under hvælvingen«[17].

Det lille *krucifiks* (fig. 12), der nu hænger på et nyt, glat fyrretræskors i sakristiet, er muligvis det, der i inventariet 1776[17] nævnes som: et lidet krucifiks af træ over indgangen til koret. Formodentlig stammer den lille figur, der kun måler 45 cm, fra et processionskors; den er unggotisk, fra o. 1325, og er antagelig udført efter samme forlæg som krucifikset i Kammin domkirke, Pommern. Kroppen hænger slapt i usymmetrisk strakte arme med hovedet næsten hvilende på højre skulder; det glat skårne hår har sikkert været model-

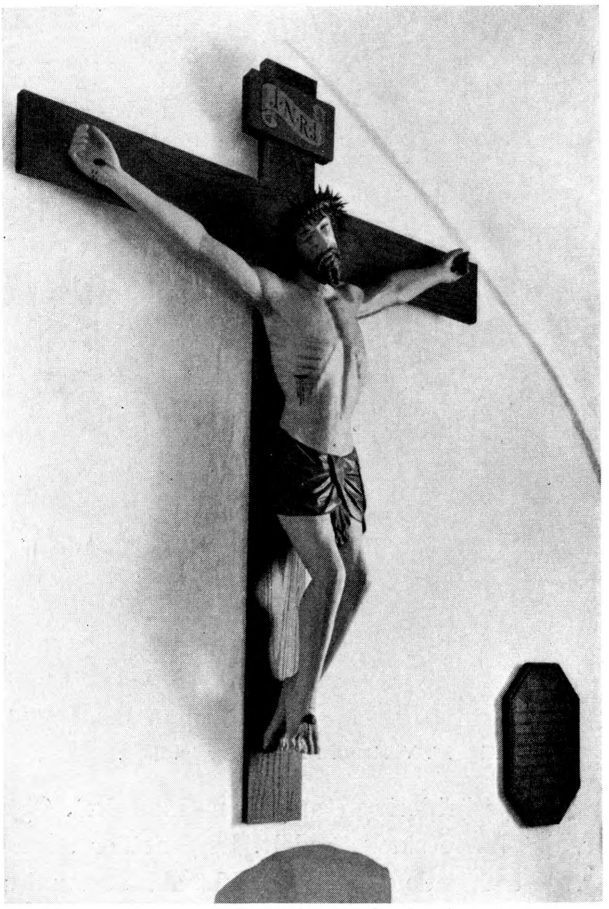

E. M. 1952

Fig. 10. Vilstrup. Brudekrone (p. 384).

leret i den nu forsvundne kridering (tornekrone mangler). Også øjnene er skåret uden detailler, det korte skæg tvedelt. Legemet er udmagret, brystkasse og ribben stærkt fremtrædende med stor, dybt skåret vunde; også navlen er angivet. Det knælange lændeklæde falder efter typens skik i store posefolder og har lang hængesnip i venstre side. Skinnebenene er skarpe, og fødderne, der er forholdsvis store ligesom hænderne, er krydslagte, men med den bageste fod udadrettet og den forreste lodret. Trods skikkelsens magerhed og de ikke helt korrekte anatomiske forhold er der intet afskrækkende eller hæsligt over figuren, men den dygtige kunstner har tværtimod formået at frembringe indtrykket af mild fred efter overståede svære lidelser. Et skriftbånd med malet INRI er oprindeligt. Ved istandsættelsen 1929 (Povl Jensen) blev begge tommelfingre fornyet, og armene fastgjordes med nye trætappe; derimod var der ikke tilstrækkeligt bevaret af tornekronen til en rekonstruktion. To tarvelige overmalinger fjernedes (den yngste med blågråt lændeklæde), og stafferingen på kridtgrund maledes af nyt: brunt hår, gyldent lændeklæde, bleg karnation; også bogstaverne på skriftbåndet maledes direkte på sporene af de oprindelige.

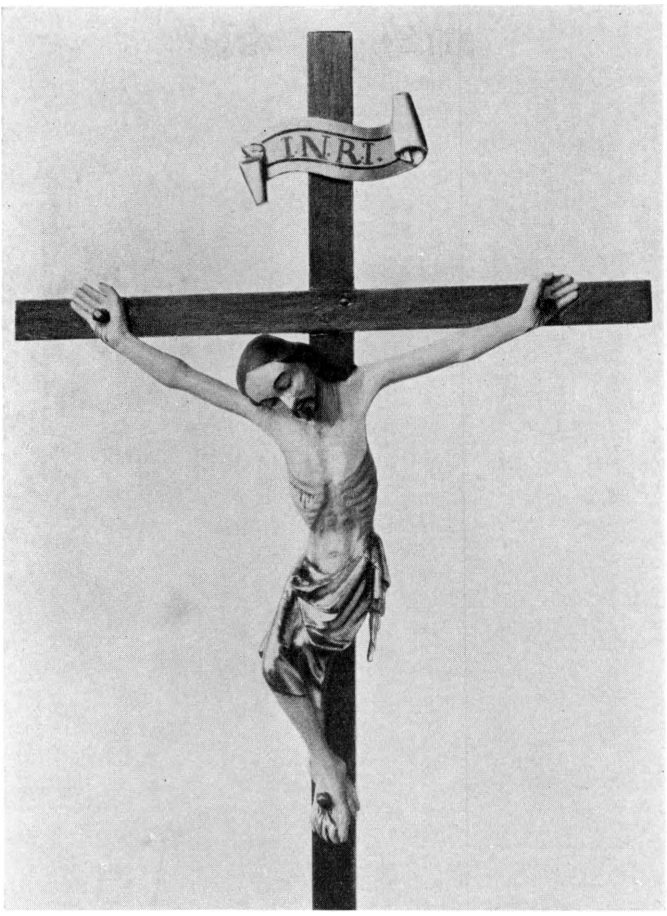
Prædikestolen (fig. 13—15) er, som påvist af Mogens Bencard, trods det reliefskårne årstal, gjort i den produktive Middelfart-billedskærer, Hans Niel-

E. M. 1952

Fig. 11. Vilstrup. Korbuekrucifiks (p. 386).

sen Bangs, værksted (mesteren døde 1684). Den har fem fag og et opgangsfag med relieffer af frelseren, evangelisterne og S. Andreas (muligvis kirkens værnehelgen) i felter med springlister, opad tresidet afsluttede. På hjørnerne står snoede søjler, vinrankeomvundne, med simple kapitæler og baser. På frisefremspringene er der englehoveder og i frisefelterne ovale felter omgivet af dyb bølgelisteramme, på postamentfremspringene dyre- og troldemasker og i felterne, hvis ramme er udskåret med flade bølgetunger, er der reliefskårne versalindskrifter undtagen i opgangsfeltet; herefter læses, i felt 2: M. Michæl Stichelius præpos. reg., felt 3: Matthias Zoega past. 1688, og med federe versaler, i felt 4: M. Christoph. Krahe præp. reg. Hatersl., felt 5: Paulus Zoega past. huius loci, felt 6: Arendt Fischer præp. 1715. Skæringen af indskrifterne viser, at disse hører sammen to og to, således at indskrifterne i felt 4 og 5 er de oprindelige, felt 2 og 3 tilføjet senere og sidst felt 6. Prædikestolen synes således påbegyndt før 1688, mens Christopher Krahe endnu var provst og Paul Zoëga

S. Bengtsson 1929

Fig. 12. Vilstrup. Processionskrucifiks (p. 386).

præst, og fuldendt efter tiltrædelsen af den nye provst, Michael Stichelius, og præsten Matthias Zoëga, hvorefter disses navne er blevet tilføjet; om Arendt Fischers navn så er kommet til ved en staffering, må stå hen. — Underbaldakinen har bruskede bøjler og C-bøjler på ribberne og afsluttes med en moderne vindruesklase. Opgang fra 1940.

Himmelen, der har seks frie sider, er på undersiden dekoreret med det for mesteren karakteristiske blomster- og bladværk og har nedhængende due; den har gennemløbende frise kantet af tandsnit og springlister. Nye topstykker og topspir.

Billedskærerarbejdet er plumpt, men meget karakteristisk, figurerne er stornæsede og storøjede, og de fuldskæggede mangler ganske hage; maskerne er derimod rutinemæssigt skåret. Stolen står med en egetræsådring, muligvis fra 1895, da malermester S. Mück junior i Haderslev malede og forgyldte kirkens

E. M. 1952

E. M. 1952

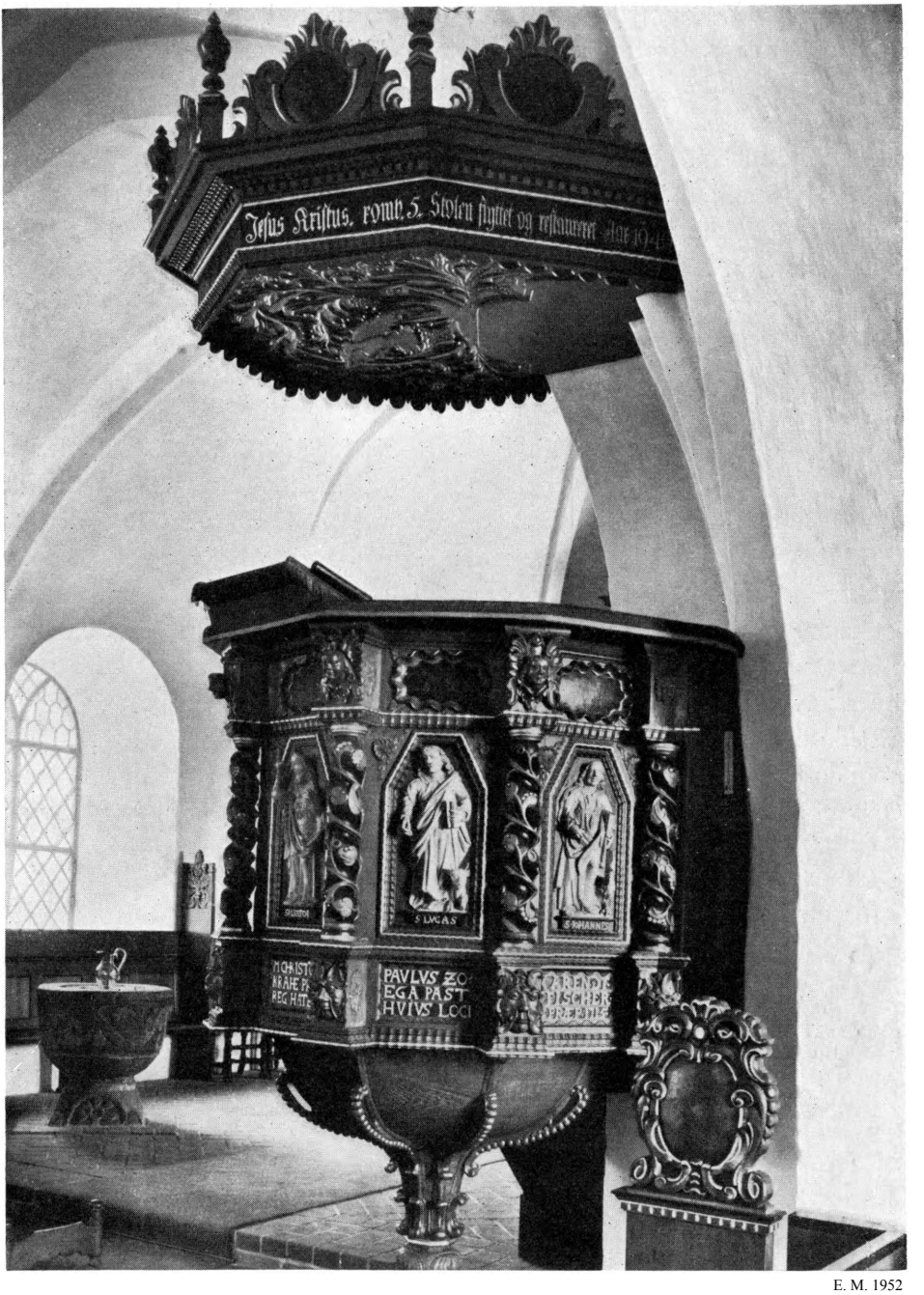
Fig. 13—14. Vilstrup. Prædikestolsfelter (p. 388).

inventar[18]. Figurerne er hvidmalede, søjlerne sorte med grønt løv. I feltet under Andreas skimtes ældre, malede ornamenter. I himmelens frise ny indskrift samt: Stolen flyttet og restaureret Aar 1940.

Stolestaderne, fra 1940, vidner om arkitektens hang til stilefterligning, de er dels i glat renæssancestil, dels med gavltoppe i barokefterligning. De tidligere, enkle stader med døre stammede fra o. 1837 (snedker Zugland eller Suchlandt) og var til dels udført efter staderne i Øsby (rgsk.). Et par bænke med bevægeligt ryglæn fra dette stolesæt står endnu i vestibulen.

†*Præstestol.* Af denne, fra 1678, er bevaret et par *planker med maskedekorationer og reliefversaler: »Paulus Zoëga Past. hu. loci 1678« (»P. Z., dette steds præst«). Ifølge Søren Abildgaards dagbog p. 119 fandtes endvidere Zoëgas våben herpå. Indsat i en buffet i privateje[21].

Bænk (fig. 16), til to personer, med indskåret: ANNO 1678, måske brudebænk, primitiv, med tungede profiler på sarg og tværrevler, balusterryg og herlige masker på ryg og armlæn. Grønmalet med sort sæde. I sakristiet.

E. M. 1952

Fig. 15. Vilstrup. Prædikestol 1688 af billedskærer Hans Nielsen Bang, Middelfart (p. 387).

De to *dørfløje* i sakristiet er fra 1700'rne, med store bukkehornsbeslag og barokke fyldinger. Grønmalede med sort fyldingsramme.

I sakristiet findes to indmurede *skabe* med riflet rammeværk og døre med enkle fyldinger, sikkert fra o. 1800. I inventariet 1776[17] omtales et lidet gammelt †*skab* i muren i sakristiet med lås og nøgle. Sammesteds nævnes et blåt malet †*skab* med indskrift: Wilstrup Pastorats Rapositorium(!) A° MDCCLXVI til bøger og dokumenter. 1803 lavede snedker Hans Petersen i Vilstrup et †*arkivskab* (rgsk.).

Den enkle *læsepult* i sakristiet er fra 1800'rne.

To *præstetavler,* nu samlede til een, lavedes 1829 hos snedker Frey[22], og navnene maledes af maler Häger, Haderslev, der strøg tavlerne med hvidt og marmorering[12].

Orglet (sml. fig. 5), der endnu har bevaret sin façade fra 1803, da det leveredes af Hans Friedrich Oppenhagen i Rudkøbing[12], skiltes som nævnt fra alteret 1940 og flyttedes til skibets vestende, hvorved et karakteristisk kirkeinteriør gik tabt. Den smukke empirefaçade, svarende til Allers fra 1819 (p. 270), smykkes af bladguirlander, palme-, ege- og andre grene over og under piberne; sidetårnene har gennembrudte vinger med bladværk og musikinstrumenter og krones af vaser med tøjguirlande og à-la-greque-bort, midttårnet af en sky med Jahves navn på hebraisk i strålekrans. I fyldingen forneden påsat skjold med Christian X.s malede monogram; både orgelfaçaden og de to tilstødende, svungne pulpiturer er malet i gråt og brunt.

Oppenhagens værk repareredes 1811—12 af Marcussen (rgsk.), 1843 var det udspillet[23], og 1850 vedtoges det, at Marcussen og søn skulle levere det nye orgel[24].

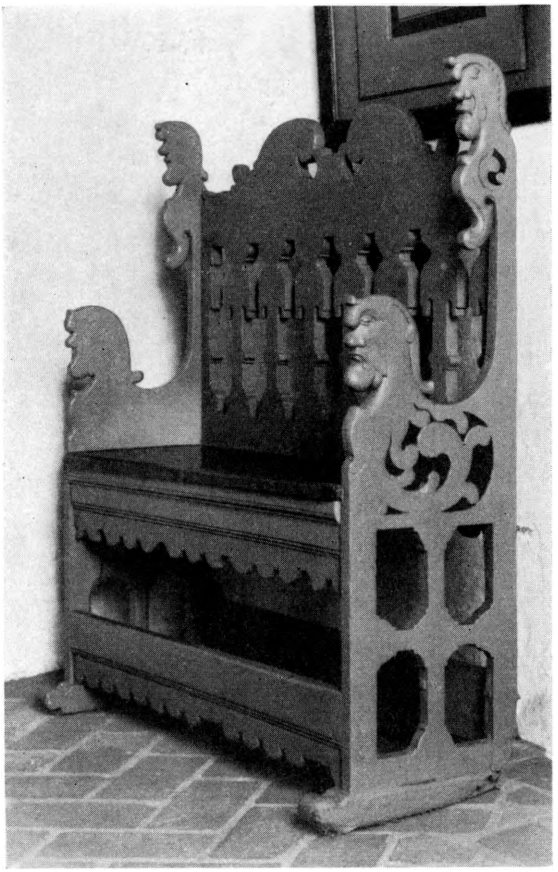
Skib, nyt, »Margrethe, Haderslev«.

Kirkens *bibliotek* omfattede ifølge inventariet 1776[17] i alt 16 bind, deriblandt »den tübringske bibel« og Christian IV.s danske bibel.

Klokke, 1868, omstøbt af I. F. Beseler, Rendsborg. Ifølge præsteindberetningen 1754 var en †klokke støbt 1620 i Helsingør og havde indskriften: Herrens ord bliver evindelig, på latin. I det i note 9 omtalte brev fra 1717 eller 1718 nævnes, at lynet slog ned i spiret for omtrent 40 år siden, og »nogle år derefter gik vor kirkeklokke itu, og måtte sognemændene atter give en stor sum kirken til hjælp til en ny klokke«. 1770 omstøbtes klokken af klokkestøber Kriesche (rgsk.), og 1845 loddede mekaniker, urmager Engel fra Nykøbing F. den revnede klokke[12].

GRAVMINDER

I inventariet 1776 nævnes tvende epitaphia af træ over kvindestolene og et ganske lidet over en »faldt trompetér«:

E. M. 1952

Fig. 16. Vilstrup. Brudebænk(?) 1678 (p. 390).

1) 1647. »Denne Taffuel haffuer Erick Raffuen i Nørby Wilstrup sampt sine Kiere Hustro oc Børn Ladet opsette Gud til ære oc Kiercken Til en Beprydelse anno 1647«. Den snedkrede tavle, i bruskbarok, flankeres af to korintiske søjler, hvorover der rejser sig to spir med englehoveder; det oprindelige topstykke er forsvundet og 1940 erstattet af et nyt i smag med hængestykket, der har brusket ornamentik med englehoved uden om et fladt ovalfelt. Maleriet, olie på træ, viser Erik Ravn og hans familie knælende ved den korsfæstede (der er seks døde småbørn), mændene til (heraldisk) højre, kvinderne til venstre, i baggrunden Jerusalem, alt under blåsort uvejrshimmel, i tidens gængse stil og af beskedent format. På postamentbjælken malet: »Stafferet paa Petter Rauns bekostning 1785«, nederst på maleriet: »Repareret paa P. M. Rauns Bekostning 1839« og endelig i det nye topstykke: »Restaureret Aar 1940. Bekostet af Efterkommere i Jels og Mandbjerg« (ved P. Kr. Andersen). Brunt rammeværk med lidt rødt og guld; marmorerede søjleskafter. I vestibulen.

2) 1698. »Der weilandt wohl Edlen Man Hafften vnd Kunst erfahrner H. Iohan Adolph Dresen, dero zu Dännemarck, Norwegn etc. königl. Maiestät woll bestalter Feld Trompeter bey dero Hoch löbl. Leib Regiment zu Pferdt. Ætatis 35 Iahr A. 1698«. Lille, sortmalet tavle af fyr i ottekantet bølgelisteramme med gylden fraktur, kun 60 × 42 cm. 1910 hang der endnu ved siden af mindetavlen sporer, gamascher, kårdeskede og dele af en trompet med kvaster. I nordre korsarm.

3) 1713. Maleri, olie på træ, 97 × 81 cm, i enkel profilramme, med to grupper knælende ved korsets fod, fader foran tre sønner og moder foran tre døtre, desuden en engel bag hver gruppe. Alle figurerne har næsten ens, men forskelligt farvede gevandter på, og mændene er barfodede. Baggrunden for det primitive maleri er et dystert landskab. Der findes ingen personalia, men på rammen og selve den malede tavle står der religiøse indskrifter samt årstallet. I søndre korsarm.

Grausten. 1) O. 1647. »Anno 16□ den □ er erlige oc welacht Erich Rawen i Norby W saligen hensowet udi Herren hans older □ aar. G. U. H. H. A. — Anno 16.. den 10. Octob. er erlige oc gudfrychtige Kiersten Eriches i Norby W saligen hensowet udi Herren henes older 73«. Kalksten, 157 × 109 cm, itubrudt og med stærkt slidt versalskrift. Den citerede gravskrift står som randskrift i to linier, men også midtfladen har båret en lang, vistnok sekundær indskrift, ligeledes med fordybede versaler, hvoraf kun enkelte og måske årstallet 176? er til at læse. I et felt øverst på stenen knæler den ærlige og velagtede og hans hustru på hver side af den korsfæstede under en arkade, hvis bueslag har båret en religiøs indskrift. Nederst på stenen ses hans og hendes våben i cirkelfelter, hans en fugl og herover initialerne E R på hver side af et bomærke, hendes en stjerne under initialerne K E. Sml. epitaf nr. 1. Nord for skibet.

2) 1748. »Denne sten hafver Iacob Iepsen af Welstrup ladet bekoste oc paalege hans sl. forældris hvilested A° 1748. Same steen og begravelse tilhører ham og hans hustru Catharina Iacobs arvelig«. Kalksten, 178 × 122 cm, med reliefversaler. I hjørnerne cirkler med naive relieffer, øverst den korsfæstede og vinget, kvindeligt væsen uden underkrop på hver side af et timeglas, nederst dødningehoved mellem englehoveder. Skriftfeltet flankeres af bladvolutter. I nordre korsarm.

†*Gravsten*. En tegning (fig. 18) i Nationalmuseets arkiv, med en påskrift »Paa Wilstrup Kirkegaard pr. Hadersleben« viser en romansk †gravsten, der åbenbart har været meget nær beslægtet med den endnu bevarede kors-og-lilje-sten i Øsby. Den var et »hvalv«, idet den har været buet både på over- og underflade. På hver side af et langstrakt latinsk kors var der en bølgeranke, mens to symbol-tegn, af hvilke det ene har form som et omvendt hjerte, flankerede øvre korsarm; de af tegneren markerede versaler på korsstammen kan være senere tilføjede. Kun kendt fra den afbildede tegning.

E. M. 1952

Fig. 17. Vilstrup. Maske på gavl fra †præstestol 1678 (p. 390).

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1816. »Lambert Windekilde død 1778, 15 Aar gl., Cathrine Windekilde, f. Wedel, død 1803, 73 Aar gl., Niels Windekilde, død 1800, 89 Aar gl., Jacobine Windekilde, død 1811, 1 Aar gl., Hans Windekilde, død 1816, 52 Aar gl.«. Empire-stele, saddeltagafsluttet, af sandsten, på sokkel og med indsat marmorplade. Fordybet kursiv. Mellem sakristi og nordre korsarm.

2) Fra 1923, over 24 i verdenskrigen faldne, savnede og døde fra sognet.

KILDER OG HENVISNINGER

L A. Åbenrå. Haderslev provstearkiv: Kirkeregnskabsbøger for Vilstrup 1564—1843 *(rgsk.)*. — Sager ang. de enkelte sogne, Vilstrup, 1718—1920. — Acta betr. Prediger u. Gemeinde. Vilstrup. 1889—1920. — Haderslev provstis fælles kirkekasse: Regnskaber med bilag. Vilstrup. 1800—47. — Vilstrup præstearkiv: Bd. 7. Sager til arkivfortegnelsen II 9—10. Sager vedr. kirkebygning og kirkegård 1862—1918. — Cb. Kirkeinventarium 1776—1810. — H 3. Stolestaderegister 1838. — Haderslev visitatorialsager. Sager t. slesv. registratur nr. 115. Kirche zu Wilstrup 1753—1822. — Forskellige uordnede kirkeregnskabssager — Se i øvrigt arkivalier for Haderslev provsti i almindelighed p. 28. — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910, Povl Jensen 1929 (restaurering af krucifiks) og P. Kr. Andersen 1932 (epitaf nr. 1). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller, Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1952.

Præsteindberetning til Thurah 1754. — Haupt I, 383 f.

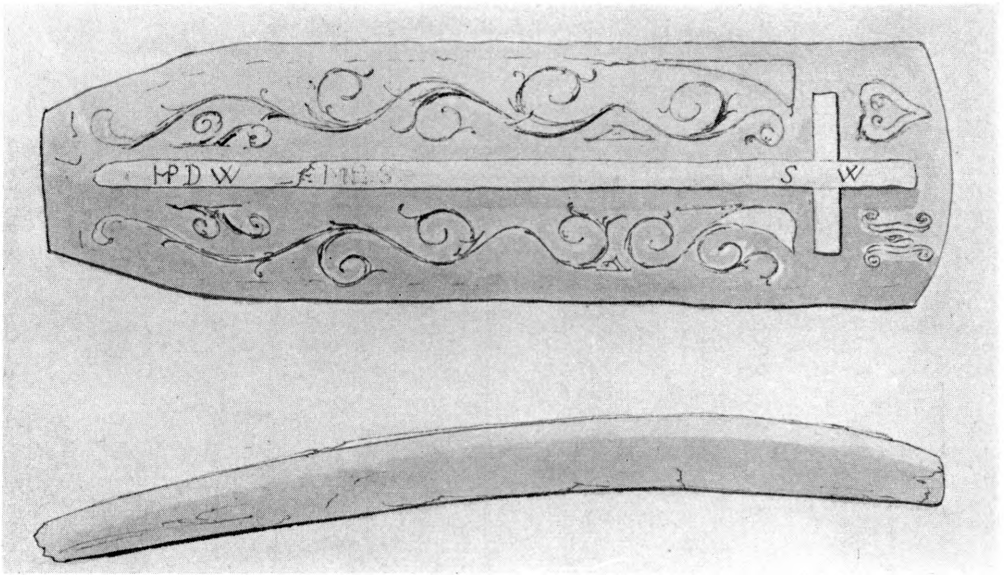

Fig. 18. Vilstrup. Romansk †gravsten. Efter udat. tegning i Nationalmuseet af Jens Melby (p. 394).

[1] Quellensammlung p. 59. [2] Jensen. Statistik I, 163. [3] SJyAarb. 1927, p. 250, jfr. Acta pontificum danica IV, nr. 2847. [4] Præstearkiv: Bd. 7. Sager til arkivfortegnelsen II 9—10 etc. samt fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1870—1924. [5] Fælles kirkekasse: sager vedr. ombygn. etc. 1800—96 og generalsuperintendentens arkiv: visitatsberetninger etc. 1796—1883. [6] Præstearkiv: Bd. 7. Sager til arkivfortegnelsen II 9—10 etc. under året 1869. [7] Fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1870—1924. [8] I stolestaderegistret fra 1838 (præstearkiv, H 3) omtales korsarmene som »begge Stuger«, og et syn fra 1851 nævner »den nordre Stue« (Forskellige uordnede kirkeregnskabssager). [9] Brevet, som er stilet til Christian Ditlev Reventlow, er udateret, men modtageren har påført sit svar 9. jan. 1718; brevet indeholder en drastisk beskrivelse af det forfald, som kirken er gerådet i (provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne etc. 1718—1920). [10] 1711 bestod tårnloftet af gamle fyrrefjælle (rtk.), og i det under note 9 nævnte brev læses, at folk »ikke kan stå tørre neden under tårnet«, når det regnede. [11] Det vides ikke, hvorfra Haupt p. 383 har årstallet 1788 for det nuværende spirs opførelse. [12] Fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1800—47. [13] Fælles kirkekasse: rgsk. 1833—71. [14] Provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne etc. 1718—1920 og note 7. [15] Kristusfiguren er for lille til den store tavle; en større var beregnet, idet man havde glemt at tage hævningen af korgulvet med i betragtning. [16] M. Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen, 1922, I nr. 654, bystemplet nr. 194 A. [17] Præstearkiv: Cb. Kirkeinventarium 1776—1810 [18] Provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne etc. 1718—1920. [19] Se under Hoptrup kirke p. 376 note 18. [20] I Abildgaards notebog (X I , 40) i NM er våbnene aftegnet. [21] Plankerne var købt for 3 daler af ejerindens bedstefader ved en af kirken afholdt auktion. [22] Amtsvisitatorialsager: diverse udtagne sager etc. [23] Fælles kirkekasse: sager vedr. ombygn. etc. 1800—96. [24] Uordnede kirkeregnskabssager.